Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle

Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta 25.5.2022

Tasa-arvovaltuutettu Jukka Maarianvaara

Tasa-arvo-
valtuutettu

Yleistä kertomuksesta

- Tasa-arvolain soveltamisala samoin kuin tasa-arvovaltuutetun toimintakenttä on laaja: ulkopuolelle jäävät vain uskonnonharjoitus ja yksityiselämä – siksi kertomuksen teemoja oli valikoitava.
- Viimeksi korostuivat työelämä, häirintäkysymykset ja sukupuolen moninaisuus – nyt painotettiin tasa-arvolain mukaisen oikeussuojan kehittämistä, tasa-arvoa oppilaitoskentässä sekä tiettyjä työelämän kysymyksiä.
- Sukupuolen moninaisuuden käsittelyyn vaikuttaa translain uudistaminen.
- Sukupuolistuneen väkivallan, vihapuheen ja häirinnän osalta huomioitiin tehdyt ja meneillään olevat rikoslain uudistukset ja nostettiin esiin häirinnän uhrien oikeusturvan parantaminen ja häirinnän ehkäisy.
- Ulkopuolelle jäi monia kiinnostavia aiheita, kuten tasa-arvo liikunnassa ja urheilussa.

Oikeussuojan kehittäminen

24.5.2022

Tasa-arvo-
valtuutettu

Tasa-arvolain valvonnasta ja seuraamuksista

- Tasa-arvolain noudattamista valvovat tasa-arvovaltuutettu sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta.
  - Asioita voi saattaa lautakunnassa vireille vain tasa-arvovaltuutettu tai työmarkkinoiden keskusjärjestö.
- Tasa-arvolain syrjintäkieltoa rikkonut taho (esim. työnantaja) voidaan määrätä maksamaan hyvitystä syrjinnän uhrille.
  - Hyvityksen saaminen edellyttää kanteen nostamista käräjäoikeudessa.
  - Tasa-arvovaltuutettu voi edistää sovintoa osapuolten välillä; uhrin avustaminen on mahdollista hyvin rajatuissa tilanteissa.
  - Lautakunta voi kieltää syrjivän menettelyn jatkamisen tai uusimisen, mutta ei voi määrätä maksettavaksi hyvitystä.
- Oikeussuojan saamista hankaloittaa erityisesti oikeusprosessin kuluriski ja kesto, mutta myös pelko vastatoimista ja ”leimaantumisesta”.

Miten oikeussuojaa pitäisi kehittää?

- Oikeussuojan kehittämistä olisi selvitettävä kokonaisvaltaisesti.
  - Nyt oikeussuojan saaminen on liikaa yksilön harteilla, vaikka monet syrjintätilanteet ovat luonteeltaan kollektiivisia (mm. palkkasyrjintä) ja toisaalta tarvetta olisi kehittää laintulkintaa ns. testitapausten kautta.

➢ Tasa-arvovaltuutetulla tulisi olla oikeus nostaa kanne omissa nimissään tasa-arvolain soveltamista koskevissa asioissa.

➢ Myös ammattiliitoilla tulisi olla kanneoikeus tasa-arvoasioissa (ns. järjestökanne) ja muiden järjestöjen kanneoikeutta tulisi selvittää.

➢ Tasa-arvovaltuutetulla tulisi olla oikeus tulla kuulluksi tuomioistuimessa sen käsitellessä tasa-arvolain soveltamista koskevaa asiaa.

➢ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan kehittäminen matalan kynnyksen oikeusturvaelimeksi (mm. hyvitys, vrt. YVL-osittaisuudistus).

Risteävä syrjintä ja tasa-arvolaki

- Tasa-arvolakia ei voi soveltaa tilanteeseen, jossa on kyse risteävästä syrjinnästä, vaikka sukupuoli olisikin syrjinnän kannalta oleellinen elementti => voidaan soveltaa vain YVL:ia.
  - Tasa-arvovaltuutetulla ei ole toimivaltaa käsitellä syrjintäepäilyjä, mikä rajoittaa myös tasa-arvovaltuutetun mahdollisuuksia edistää sukupuolten tasa-arvoa ja hankaloittaa entisestään viranomaisten toimivaltuuksien hahmottamista.
  - Tasa-arvovaltuutetun toimintaan kohdistuu kuitenkin odotuksia myös risteävän syrjinnän osalta ja tasa-arvovaltuutettua ”haastetaan” tämän näkökulman sivuuttamisesta.
  - Risteävän syrjinnän huomioimista edellytetään myös mm. komission ehdotuksessa palkkojen läpinäkyvyyttä koskevaksi direktiiviksi.

➢ Tasa-arvolakia tulisi voida soveltaa ja tasa-arvovaltuutetulla tulisi olla toimivalta tilanteissa, joissa sukupuoli, sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu on mukana risteävän syrjinnän tilanteessa.

Oppilaitokset

Tasa-arvo-
valtuutettu

Tasa-arvovaltuutetun kertomuksessaan hyödyntämiä selvityksiä ja tutkimuksia

- Tasa-arvovaltuutetun ja yhdenvertaisuusvaltuutetun kysely perusopetuksen järjestäjille (2019)
- Opetushallituksen selvitys peruskoulujen tasa-arvo-suunnitelmista (2020)
- Opetus- ja kulttuuriministeriön selvitys yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisestä korkeakouluissa (henkilöstöpoliittiset suunnitelmat) (2020)
- Tasa-arvovaltuutetun kysely opettajankoulutuslaitoksille tasa-arvon huomioimisesta opettajankoulutuksessa (2020)
- Kouluterveyskysely (joka toinen vuosi, viimeisin 2021)

Sukupuolten tasa-arvo ja koulutuspolitiikka

- Koulutuksen merkitys tasa-arvolle on ymmärretty tasa-arvotyötä tekevien keskuudessa – entä koulutuspolitiikassa?
  - Valtioneuvoston koulutuspoliittisesta selonteosta tasa-arvokysymykset loistivat poissaolollaan (myös SiVM 19/2021 vp.).
  - Hankkeilla on pyritty purkamaan esimerkiksi koulutuksen sukupuolen mukaista eriytymistä eli segregaatiota – ilmeisesti vähäisellä vaikuttavuudella.
- Opetushenkilöstön osaaminen on avainasemassa – opettajan-koulutuksessa tätä ei kuitenkaan riittävästi huomioida.
- Myös oppilaitosten tasa-arvotyössä on puutteita: esimerkiksi peruskouluissa tasa-arvosuunnitelmia ei välttämättä laadita itse.

Tasa-arvotyö varhaiskasvatuksessa

- Sukupuolistereotypiat ja roolimallit syntyvät jo varhain; siksi tasa-arvotyöhön on panostettava jo varhaiskasvatuksessa.
- Tasa-arvo(ja yhdenvertaisuus-)suunnitteluvelvoitetta ollaan laajentamassa myös varhaiskasvatukseen.
  - Tasa-arvotyön vahvistaminen suunnitteluvelvoitteen avulla on hyvä tavoite, mutta se ei takaa laadukasta tasa-arvotyötä.
  - Avainasemassa on henkilöstön osaaminen ja johdon sitoutuminen.
  - Lisäksi suunnitteluvelvoitetta olisi oltava mahdollista valvoa.
  - Tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain suunnitteluvelvoitteiden olisi oltava yhdenmukaiset, koska suunnitelmat tehdään yleensä yhdessä.

Lasten ja nuorten hyvinvointi ja häirintä

- Kouluterveyskyselyn mukaan erityisesti tyttöjen kokema häirintä ja pahoinvointi on lisääntynyt merkittävästi.
  - Puolet yläasteella ja toisella asteella opiskelevista tytöistä on kokenut seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua vuoden aikana, pojista n. 8 %.
  - Kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuutta on kokenut tytöistä 30 %, pojista 8 %.
  - Seksuaaliväkivaltaa on kokenut vuoden aikana 20 % ammattioppilaitoksissa opiskelevista tytöistä.
- Sateenkaarinuorten pahoinvointi on erityisen yleistä.
- Häirinnän ehkäisyyn ja nuorten hyvinvointiin olisi panostettava nykyistä enemmän.

Työelämä

Tasa-arvo-
valtuutettu

Palkkaukseen liittyvät kysymykset

- Palkka-avoimuuden lisääminen
  - Palkkasyrjintätilanteissa verrokin palkkatietojen saamista olisi helpotettava, jotta asia voitaisiin selvittää työpaikalla; tasa-arvovaltuutetun ei pitäisi olla ”postitoimisto”.
  - Tasa-arvosuunnitelmien palkkakartoitusten pitäisi osoittaa, että työpaikalla maksetaan samaa palkkaa samasta ja samanarvoisesta työstä sukupuolesta riippumatta; valtuutetun havaintojen mukaan palkkakartoitukset täyttävät harvoin tämän tehtävän.
  - Palkkakartoitusten kattavuuden varmistamiseksi ja palkkaerojen syiden selvittämiseksi olisi prosessin aikana voitava käsitellä tarvittaessa yksilötason palkkatietoja.
- Samanarvoinen työ
  - Samaa palkkaa on maksettava paitsi samasta, myös samanarvoisesta työstä – tämä näkökulma unohtuu usein niin julkisessa keskustelussa kuin työpaikoillakin.
  - Samanarvoisen työn määritelmä olisi lisättävä tasa-arvolakiin.

Muita työelämäkysymyksiä

- Perhevapaat ja raskaussyrjintä
  - Perhevapaauudistus on lähtökohdiltaan myönteinen, mutta palkallisia perhevapaita on seurattava: isien ja äitien palkallisen vanhempainvapaan olisi oltava yhtä pitkä.
  - Raskaussyrjintä on kesto-ongelma, johon olisi puututtava sekä lainsäädännöllä että määrätietoisilla politiikkatoimilla.
- Syrjintä ja tasa-arvon edistäminen työhönotossa
  - Työhönottosyrjintä on yksi isoimmista asiaryhmistä valtuutetun työssä – ja miesten osuus yhteydenottajista on jopa puolet.
  - Anonyymi työnhaku voi tasoittaa erilaisten ryhmien pääsyä työhaastatteluun, mutta toisaalta hankaloittaa ansiovertailujen tekemistä, positiivisen erityiskohtelun käyttämistä ja muutenkin tasa-arvon edistämistä työhönotossa.
- Tasa-arvosuunnittelussa edelleen ongelmia, jopa lain minimisisällössä
  - Puutteita tasa-arvotilanteen arvioinnissa, toimenpiteissä, niiden arvioinnissa ja palkkakartoituksissa.

Sukupuolen moninaisuus

24.5.2022

Tasa-arvo-
valtuutettu

Nostoja kertomuksesta

- Translain uudistaminen on tärkeää – huomioitava myös alaikäiset.
  - Valmistelussa on painotettava ihmisoikeusperusteisuutta ja lapsen oikeuksia.
- Intersukupuolisten lasten hoitokäytännöt edelleen ongelmana: olisi huomioitava translainsäädännön uudistamisen yhteydessä.
- Sukupuolen mukaan eriytettyjen tilojen käyttöä on arvioitu tapauskohtaisesti – linjaukset olisi tehtävä lain tasolla.
  - Esimerkiksi ns. säädyllisyyssyiden arviointi tasa-arvolain perusteella.

Kiitos!

jukka.maarianvaara@oikeus.fi
p. 0295 666 831
www.tasa-arvo.fi

Tasa-arvo-
valtuutettu